

ПРОБЛЕМАТИКА ТЕОРЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ КУЛЬТУРИ

Анотація. У статті запропоновано теоретичну модель культури, що допоможе ввести новітні доміанти культури, дати визначення провідним поняттям і концептуальним положенням теорії культури. Досліджено багатоглибкість системи «світ – людина» як визначальної у з'ясуванні теоретичної моделі культури. З'ясовано роль діяльності людини як творця передумов для появи культури. Проаналізовано оригінальну систему координат – доміантних понять, з допомогою яких розкривається значеннєвий зміст теоретичної моделі культури. З використанням різних наукових підходів досліджено проблематику теоретичної моделі культури, введені основні поняття, необхідні для теоретичного аналізу проблематики теорії культури. Подано авторське варіативне визначення поняття «культура». Надано практичні рекомендації з його застосування у дослідженні проблематики теоретичної моделі культури.

Ключові слова: теоретична модель культури, культура, творчість, пам'ять, історичний досвід, творчість, значиннєвість культури, цілісний значеннєвий світ, людина у філософсько-культурологічному контексті, духовно-ціннісні доміанти, триадність теоретичної моделі культури.

Petrunya-Pilyavskaya Natalia

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

PROBLEMATICS THEORETICAL MODELS OF CULTURE

Summary. The article proposes a theoretical model of culture, which will help to introduce the newest dominant cultures, to define the leading concepts and conceptual positions of the theory of culture. The multidimensionality of the "world – man" system is investigated as determining in the elucidation of the theoretical model of culture. The role of human activity as the creator of the prerequisites for the appearance of culture is revealed. The original system of coordinates – the dominant concepts, through which the semantic content of the theoretical model of culture is revealed, is analyzed. The dominant roles of culture as a memory of mankind are singled out, on which the basic provisions of the theory of culture and history are formed. The concept of "memory", "heritage", "historical experience" from the standpoint as the inalienable principles of culture is analyzed. The concept of "creativity" is explored as an individual's desire for novelty, the ability to go beyond the limits of ordinary and present-day routine, the drive to inventions and discoveries, as a plane of artwork and achievements of the world. It is analyzed in the philosophical and cultural context of a person as a creation of culture and as a creator of culture. The problems of the theoretical model of culture are considered, namely, the interpretation of culture, essence (meaning), or meaning, culture. Isolated as a culturological tool for expressing the meaning of culture, vital for the existence of culture – language as a kind of cultural complex. It is proved that the transfer of meaning, figurative vision of the world, peculiar metaphorical thinking, associative wealth of perception of the world – features not only artistic creativity, but also properties characteristic of all spheres of culture. Using the various scientific approaches, the problems of the theoretical model of culture were studied, the basic concepts necessary for theoretical analysis of the problems of the theory of culture were introduced. The author's variant definition of the concept "culture" is submitted. Practical recommendations for its application in the study of the problems of the theoretical model of culture are given.

Keywords: theoretical model of culture, culture, creativity, memory, historical experience, creativity, significance of culture, integral semantic world, person in the philosophical and cultural context, spiritual and value dominant, the triad of theoretical model of culture.

Постановка проблеми. У нашому дослідженні точкою відліку проблематики теоретичної моделі культури, її концептуальних засад слугувало положення щодо усвідомлення наявного зв'язку між системами світу і людиною, виходячи з філософських концепцій, що людина живе у світі і створює світ, ідентифікує себе у світ, виділяє з навколишньої дійсності і взаємодіє з ним.

Культура наскільки різноманітне, структуроване поняття, наскільки й суперечливе. У дослідженні проблематики теоретичної моделі культури ми будемо намагатись виділити такі проблематичні питання теорії культури, як з'ясування основних визначень культури та її значеннєвих характеристик. Пропонована теоретична модель культури допоможе ввести новітні доміанти культури, дати визначення провідним поняттям і концептуальним положенням, на які

ми будемо спиратися в подальшому аналізі проблематики теоретичної моделі культури. Саме така суперечлива система, як «світ – людина» вибрана нами як висхідна у дослідженні згаданої моделі культури. З філософських, історичних, культурологічних позицій світ – це в певному сенсі те, що у філософії називають «об'єкт», а людина виступає до світу як «суб'єкт» [2].

Однак поняття «світ» і «людина» набагато виразніші та змістовно повніші за опозицію «об'єкт – суб'єкт», володіючи широким спектром асоціацій. Отже, для культурологічного аналізу система «світ – людина» є визначальними для з'ясування теоретичної моделі культури.

Таким чином, світ – це дійсність, реальність, зовнішнє, щось інше стосовно до людини, яка являє собою цілісність внутрішнього світу, особистісне «я», індивідуальність і самосвідомість. Спосібом зв'язку системи «світ – людина», уні-

версальним механізмом обміну і взаємодією між ними є діяльність. Діяльність розумова, фізична, активність людини перетворює світ, матеріально і духовно освоює його, вписується в реальне оточення людини і робить людину носієм потрібних якостей, знань, умінь, навичок.

Наголосимо, що за такого розуміння універсальності характеру діяльності людини мається на увазі те положення, що людина постійно включена до процесу діяльності і користується результатами цієї діяльності. Людина може не діяти (не працювати у звичному трактуванні цього слова), тобто не витратити фізичні зусилля і не досягати видимого результату, не використовувати продукти власної діяльності. Однак зосереджене самоспоглядання, сприйняття світу, переживання і пізнання, емоційне саморозкриття і спілкування – це все те, що ми можемо назвати розумовою працею і працею душі. Розумова праця і праця душі – це також діяльність, причому для формування та розвитку культури діяльність вкрай важлива. Саме дія (діяльність) людини створює передумови для появи культури. Для розуміння цього взаємозв'язку звернемо увагу на діалектичну протилежність двох основних вимірів власне діяльності – досвід і творчість. Досвід – це система інформаційного забезпечення діяльності, це технологічна основа дії, навички, способи, вміння, майстерність. Це свого роду репродуктивний бік діяльності, пов'язаний із закріпленням, повторенням, усталеністю. Не випадково в теорії культури виділяють як домінуючу характеристику культури – її роль як пам'яті. Пам'ять – своєрідний позабіологічний механізм успадкування, соціальної спадкоємності, «генетичного коду» людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження складають праці таких фахівців у теорії культури, як Балух В. [1], Безгін О.І. [2], Бернадська А.Є. [2], Богуцький Ю. [3], Залізник Л.Л. [5], Коробльова Н. [3], Кочарян І.С. [2], Лосев І.В. [12], Успенська О.Ю. [2], Чікарькова М. [21], Чміль Г. [3] та інші.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданням нашого дослідження є виявлення оригінальної системи координат, системи домінуючих понять, з допомогою яких розкривається значеннєвий зміст теоретичної моделі культури. Мета дослідження – за допомогою різних наукових підходів дослідити проблематику теоретичної моделі культури, ввести основні поняття, необхідні для теоретичного аналізу проблематики теорії культури.

Виклад основного матеріалу. На виокремленні домінуючості ролі культури як пам'яті людства вибудовуються основні положення теорії культури та історії. Пам'ять, спадщина, спираючись на історичний досвід – це невід'ємне начало культури. Однак ми не з'ясуємо, що таке культура, якщо не звернемо увагу на здатність людини до творчості.

Творчість – це прагнення індивідуума до новизни, здатність до виходу за межі пересічності і наявної буденності, потяг до винаходів і відкриттів. Культура, наприклад, як сукупність витворів мистецтва – це і є результат творчості (діяльності, дії). Причому витворами культури стають не лише наукові відкриття, пам'ятники

архітектури, шедеври майстрів мистецтва, а й побутові предмети, що нас оточують у повсякденні, наші стосунки з соціумом, з людьми навколо нас. Культура – це площина витворів і досягнень світу. Твір, на відміну від продукту праці або знаряддя праці, – це втілене в матеріалі особистого життя людини, її духовного світу в його визначеності і неповторності.

У філософсько-культурологічному контексті людина – це творіння культури і це творець культури. Однак без творчого імпульсу, без виокремлення продуктивного і творчого сторін людської діяльності ми не зможемо досягнути важливості культури на шляху людини і світу до свободи, до розуміння сенсу буття і самоцінності людської індивідуальності.

Культура, що виникає на основі і як результат людської діяльності, поляризується. З одного боку, культура – це сукупність духовних цінностей, ідеальних уявлень про істину, справедливість, добро, людяність, красі, про узагальнення про світоустрій і світопорядок. Вічні цінності культури слугують орієнтиром для людини і світу, система духовних цінностей – серцевина культури, яка покликана формувати якісну виразність і оригінальність, своєрідність як будь-якого конкретно історичного типу культури, так і культури особистості. У теорії культури поширена думка про ототожнення культури і духовності, стверджуючи, до культури має належати лише те, що зосереджує і привертає увагу до сфери духовного.

Однак очевидним лишається й той факт, що безліч реалій буденного людського життя, абсолютно конкретного матеріального характеру, безпосередньо чи опосередковано витікає з цієї духовно-ціннісної домінуючості. Отже, ми стверджуємо, що найважливішою стороною культури є предметний (матеріальний) світ, спосіб втілення у реаліях буття, у світі речей, у матеріальній формі багатства і різноманітності шедеврів культури. Предмет – це те, що сприймається органами чуття, це даність, визначеність форми, це своєрідна концентрація ідеальних значень.

До проблематики теоретичної моделі культури ми зараховуємо і визначення такого вкрай дуже важливого трактування культури, яке виникає на перетині матеріального світу і системи духовних цінностей, – це сутність, або значеннєвість, або сенс, культури.

Сутність – це результат своєрідного занурення матеріальності в духовно-ціннісний контекст, співвіднесення з певною системою відліку. І оскільки кількість таких контекстів культури нескінченна, і різноманітність матеріальних (предметних) втілень культури незмірний, отже, значеннєвість (сутність, сенс) постійно змінюється, з'являється і відроджується, втрачається і відшукується, осягається, переплітається у діалозі культури.

Культура завжди визначає сенс, цілісний значеннєвий світ. У межах теоретичної моделі культури ми виходимо з такого аспекту аналізу. Таким чином, сенс, за його визначеності і самодостатності, не існує лише як річ у собі, сенсом є чужа замкненість, герметичність. Сенс тяжіє до того, щоб бути осмисленим і переосмисленим, до взаємодії з новими і новітніми культурно-іс-

торичними та особистісними контекстами. Саме такий зв'язок сприяє значеннєвому накопиченню, збагаченню сенсу культури, розкриваючи його глибину.

Способом, культурологічним інструментом вираження сенсу культури, надважливого для існування культури, можна назвати мову. Мова – це комплекс знаків і форм, що сприймаються через відчуття, які також набувають знакових характеристик, надто специфічних і своєрідних. Такі знаки та елементи форм виступають носіями значень (уявленнь про щось, ідеалізовані форми, положення, принципи і позиції). Отже, мова – це фактично цілий комплекс культури. Крім мови у традиційно-лінгвістичному розумінні (грецька, латина, українська, німецька, польська, іврит та ін.) і мови науки (символи, позначки, формули, схеми), до мови культури зараховують і мову різних видів мистецтва (живопису, архітектури, музики, танцю), і мову костюма, і мову побутових речей, а також мову жестів, міміки, рухів, інтонацій.

Мовні форми і варіанти культури різноманітні. Однак особливе місце серед них посідають образи. Образ – це носій емоційного імпульсу, це те, що пережито, сприйнято яскраво і по-своєму. Образне мислення безпосередньо пов'язане з творчістю, з перетворенням, із зображенням, з творчою уявою, що поєднує у свідомості людини непоєднане.

Перенесення сенсу, образне бачення світу, своєрідна метафоричність мислення, асоціативне багатство сприйняття світу – особливості не лише художньої творчості, в які виявляються найяскравіше. Такі особливості характерні всім сферам культури – від економіки, політики, науки до безпосереднього міжособистісного спілкування та самовираження індивідуума. Культура є образною за суттю, і отже, виразна. Кожна культура має власний образ (своє обличчя), і це дозволяє вивести поняття – поняття стилю.

Стиль – це виражена у мовленнєво-образній формі характеристика цілісності, індивідуальності будь-якого типу і будь-якого явища культури. Поняття «стиль» характеризує зовнішній вияв тієї специфічності, яка відрізняє культуру

як самодостатнє і неповторне явище. Стиль має у підрунті усталені і визначені духовно-ціннісні засади, які втілились в адекватній формі вираження. Уміння виразити і вміння висловити – це визначальне у стилі. Іншими словами, віднайти власний характерний стиль означатиме відшукати себе й своє місце в світі. Таким чином, таке розуміння стилю співвідноситься з дослідженням стилю з культурологічних позицій теоретичної моделі культури.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, підбиваючи підсумки теоретичного аналізу проблематики теоретичної моделі культури, ми пропонуємо коротке визначення поняття «культура».

Культура – це вміння осягнути себе і світ через особистісне вираження себе. Доповнимо це визначення ще одним варіантом побудови теоретичної моделі культури: «культура мислення – культура самопізнання – культура самовираження – культура саморегуляції – емоційна культура – культура поведінки – культура спілкування».

Отже, модель культури вибудовується на особистісному вимірі виходячи з традиційного розуміння сутності людини та її світу. Відповідно, складовими культури виступають культура мислення (розум), емоційна культура (почуття) і культура поведінки (свобода). До цієї тріади додаємо інтегруючи її елемент – культура спілкування. Крім того, існує внутрішня тріада: особистісне «я», самопізнання, і виділяємо такі елементи культури: «культура самопізнання – культура самовираження – культура саморегуляції».

Таке визначення теоретичної моделі культури не слід розглядати як альтернативне у традиційних підходах. Це можна розглядати як додатковий варіант, який може бути покладений в основу емпіричних дослідів, формулювання концепцій, програм теорії та історії культури. Таке визначення теоретичної моделі культури виводить дослідника на вивчення проблем у такому аспекті, як «культура – особистість», «культура – виховання», «загальна культура – формування особистості».

Список літератури:

1. Балух В. Аксіосфера освіти: історичні тенденції та пріоритети сьогодення : кол. монографія; за ред. чл.-кор. НАПН України В.О. Балуха. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2018. 219 с.
2. Безгін О.І., Бернадська А.Є., Кочарян І.С., Успенська О.Ю. Культурна політика та мистецька освіта: моделювання процесів : монографія. Київ : Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2018. 830 с.
3. Богуцький Ю., Корабльова Н., Чміль Г. Нова культурна реальність як соціодинамічний процес людинотворення через ролі : монографія. Київ : Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2014. 340 с.
4. Європейська та українська культура в нарисах : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 240 с.
5. Залізняк Л.Л. Стародавня історія України. Київ : Наукова думка, 2012.
6. История мировой культуры. Наследие Запада. Античность – Средневековье – Возрождение. Москва : Наука, 1998. 680 с.
7. Інтерпретація як інструмент культурологічного дискурсу : зб. тез доповідей Всеукр. наук.-теор. конф. 2-3 червня 2016 р. URL: http://www.icr.kiev.ua/ukr/Interpretacija_jak_instrument_kulturologichnogo_diskursu
8. Історія світової культури. Культурні регіони : навч. посібник; кер. автор. кол. Л.Т. Левчук. Київ : Либідь, 1997.
9. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. Москва : Наука, 1987.
10. Лекції з історії світової та вітчизняної культури; за заг. ред. А.В. Яртіся. Львів : Світ, 1994.
11. Ліндсей Дж. Коротка історія культури. Від доісторичних часів до доби Відродження: у 2-х т. Київ : Ніка-Центр, 1995.
12. Лосев І.В. Історія і теорія світової культури. Європейський контекст. Київ : Софія, 2010.
13. Основи художньої культури. Харків : Форзац, 1999.
14. Павленко Ю. Історія світової цивілізації. Київ : Либідь, 1996.
15. Свідзинський А. Самоорганізація і культура. Київ : Либідь, 1999.
16. Тарнас Р. История западноевропейского мышления. Москва : Прогресс, 1995. 350 с.

17. Теорія та історія світової і вітчизняної культури. Курс лекцій; під ред. А.К. Бичко. Київ : Либідь, 1993. 440 с.
18. Тойнби А. Цивілізації перед судом історії. Москва : Инфра, 1995.
19. Українська культура: історія і сучасність. Львів, 1994. 340 с.
20. Українська та зарубіжна культура. Київ : Либідь, 2000. 550 с.
21. Чікарькова М. Сучасна культура: проблеми аксіології і термінології: монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 240 с.

References:

1. Baluch V. (2018). Axiopress of Education: Historical Trends and Priorities of the Present : kol. monograph; ed. corr. National Academy of Sciences of Ukraine V.O. Baluch. Chernivtsi : Chernivtsi National Park Untitled Y. Fedkovicha, 2018. 219 p.
2. Bezgin O.I., Bernadka A.Ye., Kocharyan I.S., Uspenskaya O.Yu. (2018). Cultural policy and artistic education: process modeling : monograph. Kyiv : Institute of Cultural Studies of the National Academy of Arts of Ukraine, 2018. 830 p.
3. Bogutsky Yu., Korablevova N., Chmil G. (2014). New cultural reality as sociodynamic process of human creation through roles : monograph. Kyiv : Institute of Cultural Studies of the National Academy of Arts of Ukraine, 2014. 340 p.
4. European and Ukrainian Culture in Essays : Teach. manual. Kyiv : Center for Educational Literature, 2003. 240 p.
5. Zalizniak L.L. (2012). Ancient History of Ukraine. Kyiv : Scientific Opinion, 2012.
6. History of world culture. The legacy of the West. Antiquity – Middle Ages – Renaissance. Moscow : Science, 1998. 680 p.
7. Interpretation as an instrument of cultural discourse : Sb. theses of reports Allukr. scientist theory. conf. June 2-3, 2016. URL: http://www.icr.kiev.ua/ukr/Interpretation_jak_instrument_kulturologichnogo_diskursu
8. History of world culture. Cultural Regions : Educational manual; manager author. count L.T. Levchuk. Kyiv : Lybid, 1997.
9. Kovalchenko I.D. (1994). Methods of historical research. Moscow : Science, 1987.
10. Lectures on the history of world and national culture; for community edit A.V. Frignt. Lviv : World, 1994.
11. Lindsay J. (1995). A Brief History of Culture. From prehistoric times to the Renaissance: in 2 t. Kyiv : Nika-Center, 1995.
12. Losev I.V. (2010). History and theory of world culture. European context. Kiev : Sofia, 2010.
13. Fundamentals of artistic culture. Kharkiv : Forsatz, 1999.
14. Pavlenko Y. (1996). History of world civilization. Kyiv : Lybid, 1996.
15. Svidzinsky A. (1999). Self-organization and culture. Kyiv : Lybid, 1999.
16. Tarnas R. (1995). History of Western European thinking. Moscow : Progress, 1995. 350 p.
17. Theory and history of world and national culture. Course of lectures; ed. A.K. Bychko. Kyiv : Lybid, 1993. 440 p.
18. Toynbee A. (1995). Civilization before the court of history. Moscow : Infra, 1995.
19. Ukrainian culture: history and modern times. Lviv, 1994. 340 p.
20. Ukrainian and foreign culture. Kyiv : Lybid, 2000. 550 p.
21. Chikarkova M. (2018). Modern culture: problems of axiology and terminology : monograph. Kyiv : Publishing House Dmitry Burago, 2018. 240 p.